

KUR'AN'DA NESH MESELESİ

Dr. M. Sait ŞİMŞEK

Son peygamber Muhammed (s.a.v.)in en büyük mucizesi Kur'an'dır. Mucize olmasının yanında insana yüklenmiş sorumluluklarının talimatını ve insan eğitimi de içerir. Bu nedenle diğer mucizelerden farklıdır. Ayrıca ötekiler gibi geçici değil, kıyamete kadar kalıcıdır. Oğün meydan okuduğu gibi bugün de meydan okumaktadır. Meydan açık. Benzerini getireceğini evham eden buyursun çabalasın. En azından bir sûresine benzer getirsin.

Kur'an'ın inşi yirmiüç yıla yakın devam etmiştir. Her inen âyet veya âyetler gurubu vahiy kâtipleri tarafından yazılıyordu. Her Ramazan ayında o yıla kadar inmiş olan âyetleri Resûlüllah (s.a.v.) Cebrail'le birlikte gözden geçiriyordu. (1)

Bazen yıllar önce inen birkaç âyet, yıllar sonra inen kimi âyetlerle birleşerek bir sûreyi teşkil ediyordu. (2) Bir sûrenin tamamlanması dokuz yıl sürebiliyordu. (3) Kur'an, böyle böyle ve aynı zamanda herbiri bir konuyu hedef alan 114 sûre ile tamamlanmış oldu. Yirmiüç yıl devam eden bu süreç içerisinde Kur'an'ın ne belağat ve fesahatinde, ne verdiği haberlerde, ne hükümlerinde ne de diğer husûslarda bir çelişkiye rastlamak mümkündür.

أفلا يتدبرون القرآن ولو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافاً كثيراً

«Kur'an'ı tedebbür etmiyorlar mı? Eğer Allah'tan başkası tarafından olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.» (4)

-
- 1) Ebû Şâme, Şihabuddin, el-Mürşidü'l-Veciz ilâ Ulûmin Teteallaku bi'l-Kitâbi'l-Aziz, Beyrut - 1975, s. 21 - 22.
 - 2) Meselâ el-Enfâl sûresinin 30-36. âyetleri Mekke'de, geri kalan âyetlerinin tamamı Medine'de inmiştir. (bk. el-Kurtubî, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut-1965, VII. 360).
 - 3) el-Bakara sûresinin tamamlanması, Medine dönemi boyunca devam etmiştir. (el-Kurtubî, I. 152).
 - 4) 4 Nisâ: 82.

Müfessirler, 'bu âyet, Peygamber (s.a.v.)in peygamberliğine Kur'an'ın delil olduğunu ifade etmektedir' diyorlar. (5) Allah bu âyetle meydan okuyor. Muhammed'in peygamberlik iddiasında yalancı olduğunu söylüyor-sanız eğer, Kur'an'ı inceden inceye inceleyip düşünün. İnsan mahsulü ise mutlaka onda bir çelişki bulursunuz. Ama bulamayacaksınız. O halde Kur'an'ın beşer işi olmadığını, herşeyin yaratıcısı ve herşeyi bilen Allah'tan geldiğini kabul edin.

Müfessirler, Kur'an'da çelişki ve birbirini nakzeden âyetlerin bulunmadığını bu âyetin tefsiri münasebetiyle söylemelerine rağmen, ne gariptir ki, 'Kur'an'dan kimi âyetlerin kimilerine ters düştüğünü' söyler ve bunlar arasında neshin olduğunu ileri sürerler. (6) Resûlüllah (s.a.v.)den «şu âyet, şu âyeti neshetmiştir» şeklinde sahih hiçbir rivayet bulunmamasına rağmen... Bu nedenle neshi gündeme getirmek istedik. Gerçekte Kur'an'da nesh var mıdır? Neshe kail olanların, buna dair ileri sürdükleri delillerin neshe delaleti kesin midir?

«NESH»İN LUGAT MANASI

Nesh kelimesinin lugat manaları :

a -- Yoketmek; izale etmek. Araplar,

نَسَخَتِ الشَّمْسُ الظِّلَّ

«Güneş gölgeyi yok etti; onu giderdi» demek isterler. (7) Hacc sûresinin

52. âyetinde:

فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ

«Allah, şeytanın ilka ettiğini nesheder, sonra kendi âyetlerini sabit kılar» buyrulurken bu mana kastedilmektedir. (8)

b — Yazmak. Yüce Allah :

إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

«Şüphe yok ki neler yapıyor idiyse Biz (hepsini meleklerle) neshettiriyorduk.» (9) âyetinde bu mana kastedilmektedir. (10)

5) bk. er-Râzi, et-Tefsiru'l-Kebîr, Tahran (tarihsiz), X. 196; el-Kurtubî, V. 290; İbnu Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, Kahire (tarihsiz), II. 320.

6) Gerçi neshe kail olanlar, neshin bir çelişki olmadığını; çünkü ilmi, olmuş ve olacak herşeyi kuşatan Allah tarafından önceden planlanmış olduğunu söylerler. Lakin neshi kabul edecek olursak, Allah'ın önceden bunu bilmiş olması ve planlanmış olması, Kur'an'da birbirleriyle çelişen hükümlerin mevcudiyeti vakıasını ortadan kaldırmaz.

7) İbnu Fâris, Ebu'l-Hasen Ahmed, Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa, Mısır - 1972, V. 424; Ebu Hilâl el-Askerî, el-Furûku'l-Luğaviyye, Kum - 1353 h., s. 240; et-Tehânevî, Keşfu İstilahâtî'l-Funûn, İstanbul-1984, II. 1377.

8) ez-Zerkeşî, el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut (tarihsiz), II. 29; Rağîb el-İsfahânî, el-Müfredat, s. 490.

9) 45 Câsiye: 29.

10) Rağîb el-İsfahânî, el-Müfredat, s. 490.

c — Bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmaya da nesh denilmektedir. Araplar, « **نسخ الكتاب** » «Kitabı neshettim derken, «kitabı başka bir yere yazdım; onu istinsah ettim» anlamını kastederler. (11)

«NESH»İN İSTİLAH MANASI

Neshin istilahta ne anlama geldiği hûsusunda farklı görüşler vardır. Çoğunluğa göre «şer'i bir hükmün yine şer'i bir hükümle kaldırılmasıdır.» (12) Neshedilen hükümle amel edilmez. (13)

Mensûh: Hükümü kaldırılmış olan şer'i delile, *nâsîh*: Mensûh'un hükümünü kaldıran delile, bu olaya da *nesh* deniyor.

Nesh konusunu irdelerken hedefimiz, yukarıya aldığımız tarif doğrultusunda Kur'an bünyesinde böyle bir neshin mevcut olup olmadığını tesbit etmektir.

Önce nesh taraftarlarının bu konuda söylediklerini özetlemeye çalışacağız.

NESH TARAFTARLARININ DELİLLERİ

Kur'an'da neshin mevcudiyetini ileri sürenlerin delillerini şöylece maddeliyebiliriz :

a — Nesh taraftarlarının en kuvvetli gibi görünen delilleri :

ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها ألرقلم ان الله على كل
شيء قدير.

«Bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimizde, - ki Allah ne indirdiğini gayet iyi bilir - onlar, (Muhammed'e): 'Sen sadece uyduruyorsun' derler. Hayır, öyle değildir, ama onların çoğu bunu bilmezler.» (14) âyetidir. (15)

- 11) Ebû Hilâl el-Askerî, a.g.e., s. 240; ez-Zamahşerî, Esâsu'l-Belâge, Kahire-1960, s. 952. Bakara sûresinin 106. âyetinde geçen «nesh» kelimesini, Levh-i Mahfûz'dan Kur'an'ın indirilmesi şeklinde tefsir edenlerin görüşleri bu lugavî manaya yakındır.
- 12) el-Cürcânî, Seyyd Şerîf, Ta'rifat, s. 110; ez-Zerkânî, Abdu'l-Azîm, Menahilu'l-İrfân, Mısır (tarihsiz), II. 72.
- 13) es-Suyûtî, el-Itkan, Mısır-1978, II. 28.
- 14) 16 Nahl: 101.
- 15) ez-Zerkeşî, el-Burhan, II. 22; ez-Zerkânî, Menahilu'l-İrfân, II. 89.

b — İkinci delilleri :

وَاذْذِلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةِ وَاللَّهُ اعْلَمُ بِمَا يَنْزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ .

«Biz daha iyisini veya benzerini getirmediğçe bir âyeti neshetmez veya onu unutturmayız.» (16) âyetidir. (17)

c — Nesh taraftarlarından bazılarının ileri sürdüğü üçüncü bir delil: «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; ummu'l-kitap O'nun katındadır.» (18) âyetidir. (19)

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ .

d — Bu konuda icma bulunduğu ve vakıa olarak da hükmü mensûh âyetlerin Kur'an'da mevcut olduğu ve bunun da fiilî bir delil teşkili ettiği. (20)

e — Neshle ilgili haberler.

f — Aklî deliller.

DELİLLERİN TARTIŞMASI

a — Nesh taraftarlarının en kuvvetli gibi görünen delillerinin: «Bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimizde...» âyeti olduğunu söylemiştik.

Bir âyetin anlamını tesbit etmek için dikkat edilecek birtakım husûs- lar var. Biz burada bunlardan ikisine dikkat çekmek istiyoruz :

Bir kez, nesh taraftarlarının kabul ettikleri, «neshe medar olan alanın ahkâm âyetleri olduğu» (21) görüşünden hareketle bu âyetin bu alana hitap etmediği rahatlıkla tesbit edilebilir. Çünkü âyet mekkî olup Mekke'-

16) 2 Bakara: 106.

17) ez-Zerkeşi, a.g.e., II. 22; ez-Zerkanî, a.g.e., II. 89.

18) 13 Ra'd: 39.

19) bk. es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, Usûlu's-Serahsî, İstanbul-1984, II. 59-60; ez-Zerkanî, Menahilu'l-İrfan, II. 89.

20) ez-Zerkanî, Menahilu'l-İrfan, II. 89.

21) es-Serahsî, a.g.e., II. 60; ez-Zerkeşi, el-Burhan, II. 23; es-Suyutî, el-Itkan, II. 27.

de neshe medar olan ahkâmıla ilgili âyetler henüz iniyor olmadığından âyette geçen *değiştirmeden* maksat nesh olamaz. (22)

Dikkat çekmek istediğimiz ikinci husûs, dil ile ilgilidir. Âyette «bir âyetin yerini başka bir âyetle değiştirdiğimizde» buyurulmaktadır. O halde sözkonusu edilen şey, âyetlerin yer değiştirmesidir. Yer değiştirme ise, ya mekânla veya zamanla ilgili bir husûstur.

Yer değişikliğinden maksat *mekân* olduğu varsayıldığında, Kur'an diğer kitaplardan farklı olarak toplu inmemiş; peyderpey inmiştir. Yahudi ve Hıristiyanlar, ilâhî kitapların toplu olarak inişine alışık olduklarından, Kur'anın peyderpey inişine karşı çıkıyor ve müşriklere de, ilâhî kitapların toplu olarak indiğini; Kur'an'ın toplu gelmediğini, dolayısıyla Muhammed'in onu kendi indinden, olaylara uygun bir şekilde uydurduğunu söylüyorlardı. Nitekim bu şekildeki itirazları yine mekkî bir sûrede dile getirilmektedir: «İnkâr edenler: 'Kur'an ona bir defada indirilmeli değil miydif' dediler.» (23) Oysa Kur'an peyderpey iniyordu. Resûlullah (s.a.v.), vahiyden aldığı emirle inen âyetlerin, hangi sûrenin neresine yerleştireceğini vahiy kâtiplerine bildiriyordu. Sonra inen âyetler, önce inen âyetlerden sûre içerisinde daha öne alınabiliyordu. Böylece sûrede takdimte'hir gibi bir tertip değişikliği meydana geliyordu. Yani âyetlerin yerleri değişiyordu. Ehl-i Kitabın veya itiraz konusunda onlardan taktik öğrenen müşriklerin bu duruma itiraz etmiş olmaları muhtemeldir. Böylece âyetin bu durumu dile getiriş olmasının ihtimal dahilindedir.

Âyette kastedilenin, bu anlattığımız yer değişikliği ihtimali gözönünde bulundurulmakla birlikte zaman değişikliğinin kastedilmiş olması ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Şöyle ki :

Âyette sözkonusu edilen «âyet»ten maksat *risalet*dir. Yani Muhammed (s.a.v.)in peygamber olarak gönderilmesiyle Hz. Mûsâ ile Hz. İsa'nın risalet dönemlerinin son bulunduğu ve yerlerine Muhammed (s.a.v.)in risaletinin kaim olduğu ifade edilmektedir. Nitekim sözkonusu ettiğimiz âyetin inişi, Mekke'nin son dönemlerinde olmuştur ve bu dönemde müşrikler, Medine'deki Ehl-i Kitapla ilişki kurmuş, islâma karşı koyma hususunda onlardan yardım istemeye başlamışlardı. Bu âyetle de, artık Yahudilerle Hıristiyanların dönemlerinin son bulunduğu; Muhammed'e indirilen şeriatle, şeriatlerinin neshedildiği ifade edilmektedir. Bunun Hicretten kısa

22) İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 123. İbnu Abbas'tan gelen bir rivayete göre ilk nesh olayı, kiblenin değişmesidir. (bk. İbnu Kesir, I. 227; es-Suyutî, el-İtkan, II. 32). Kible değişikliği, Hicretten bir buçuk sene sonra olduğuna göre Mekke'de inen bu âyetin neshle bir ilgisi yoktur. Çünkü âyette vukubulacak bir olay değil, vukubulmuş bir olay dile getirilmektedir.

23) 25 Furkan: 32.

bir müddet önce vurgulanmış olması da önemlidir. Çünkü Hicret olayıyla müslümanlar yahudî ve hiristiyanlarla direkt olarak yüzyüze geleceklerdir. Böylece şimdiden müslümanlara, önceki şeriatlerin neshedildiği haber verilmiş olmaktadır.

Bir sonraki âyet de bu tezi destekler mahiyettedir. Sözkonusu âyette: «Biz onların, 'ona bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Hak'tan saporak kendisine yönelikleri adamın dili a'cemi (Arapça değil)dir. Bu ise apaçık Arapça bir dildir.» (24)

Âyette sözü edilen a'cemînin hiristiyan bir Rum genci olduğunu rivayetlerden anlıyoruz. (26) Bu âyetle sanki şöyle denmek isteniyor: «Siz bir taraftan Muhammed'in getirdiği şeriatin, şeriatınızı neshetmesini hazmedemiyor; 'Muhammed'in şeriatı da Allah'tan ise, bize gelenin aynısı olması gerekirdi' gibi varsayımlar ileri sürüyor ve öyleyse 'Muhammed Kur'an'ı uyduruyor' diyorsunuz. Bu iftiranız tutmayınca da yüzseksen derecelik bir dönüş yapıyor ve 'Muhammed bunları kendiliğinden uyduramaz ki, olsa olsa bir hiristiyan ona öğretiyor' diyorsunuz.» Böylece bu iki âyetle Ehl-i Kitabın tamamen birbiriyle çelişen iki itirazları dile getirilmektedir.

Netice olarak sözkonusu ettiğimiz âyette ister *yer değişikliği*, ister *zaman değişikliği* kastedilmiş olsun bu çalışmanın hedefi dışında birşey. Âyetin, Kur'an bünyesinde neshle ilgisinin olup olmadığını tesbit etmeye çalıştık ve ne iniş dönemi yönünden, ne de dil yönünden âyetin böyle bir neshle ilgisinin olmadığını gördük.

b — Kur'an'da neshin bulunduğunu ileri sürenlerin ikinci delilleri: «Biz daha iyisini veya benzerini getirmediğe bir âyeti neshetmez veya onu unutturmayız» âyeti idi.

Dikkatli bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda bu âyetin de Kur'an'da neshin bulunduğuna delil olamayacağı anlaşılacaktır. Şöyle ki :

Âyetin, Kur'an'da neshi sözkonusu ettiğini kabul etsek bile, mevcudiyetine kesin delil olamayacağı ortadadır. Meâlinden de anlaşılacağı gibi nesh bir şarta bağlanmıştır. Nesh sözkonusu olacak olursa «daha iyisi veya benzeri getirilerek olacağı» anlatılmaktadır. Kur'an'da bu üslûpla ifade edilen nice şart vardır ki, vukubulmamıştır. Rasûlullah (s.a.v.)e hitaben inen: «Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar» (26) âyetiyle «Andolsun, eğer (Allah'a) ortak koşacak olursan, amelin boşa çıkacak ve ziyana uğrayanlardan olacak-

24) 16 Nahl: 103.

25) bk. İbnu Kesîr, IV. 523.

26) 6 En'am: 116.

sın» (27) âyeti bunlardandır. Hâsâ ki Peygamber (s.a.v.), Allah'ın emirlerinden yüz çevirmiş ve yeryüzündekilerin çoğunluğuna uymuş olsun veya Allah'a ortak koşmuş bulunsun. Kaldı ki âyet, Hicretten kısa bir müddet sonra inmiştir ve o zamana kadar, nesh taraftarlarının da kabul ettiği gibi neshe konu olan ahkâm âyetleri inmiş değildir.

O halde bu âyette neyin neshi anlatılıyor?

Önce sıyak ve sıbaka bakalım. Sözkonusu âyet, Yahudilerin durumlarını anlatan bir bölümde geçiyor. Yahudiler, peygamberlerin kimisini yalanlamış, kimisini de öldürmüşler. (Âyet: 87). Kendilerine indirilen Kitaptan âşlerine geleni almış, gerisini atmışlar. Allah'ın emirlerine isyan etmişler. Maddeye ve dünya hayatına puta tapanlardan daha düşkün olmalarına rağmen, kendilerinin hep hak üzere olduklarını savunmuşlar. (92 - 96. âyetler).

Neshin sözkonusu edildiği âyetten hemen önceki âyette ise şöyle buyurulmaktadır: «Kitap ehlinden ve Allah'a eş koşanlardan inkâr edenler, Rabbinizden size iyilik gelmesini istemezler. Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder, Allah büyük nimet sahibidir.» (Âyet: 105).

Yahudilerin karşı çıktıkları iyilikten maksat, peygamberlik veya islâmdır. (28) Muhammed (s.a.v.)'in, Hz. İsmail'in soyundan olmasını hazmedemiyorlardı. Peygamber bizim soyumuzdan olmalıydı diyorlardı. (29) Bu nedenle islâma ve Peygamberimizin peygamberliğine toptan karşı çıkıyor ve görüşlerini isbatlamak için çeşitli safsatalar uyduruyorlardı. Tevrat, Allah tarafından gönderilmiştir ve hiçbir hükmü değişemez. Allah hiç yaptığını bozar mı? Söylediğini geri alır mı? Verdiği hükümden; koyduğu kanundan cayar mı? diyorlardı. (30)

Âyetin «Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder» kısmında geçen «rahmet» kelimesinden maksat da vahiydir. Bu konuda er-Râzî (öl. 606/1209) şöyle demektedir: «Âyette sözkonusu edilen 'iyilik'ten maksat, vahiydir. Yürse Allah'ın: 'Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar?' (31) sözü bunun delilidir. Yani onlar vahiy konusunda kendilerini daha hak sahibi görüyorlar ve sizi kıskanıyorlar. Vahyin size gelmesini istemiyorlar.

27) 39 Zümer: 65.

28) el-Maturidî, Ebû Mansûr, Te'vilâtü Ehli's-Sünne, Kahire11971, I. 243; el-Kurtubî, el-Cami'li Ahkâmi'l-Kur'an, II. 61.

29) el-Maturidî, Tevilât, I. 243.

30) Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul-1979, I. 456.

31) 43 Zuhruf: 32.

İşte Allah, bu kıskançlığın etkili olamayacağını, rahmet ve ihsanını dilediğine tahsis edeceğini böylece belirtmiş oluyor.» (32)

O halde bu âyetten hemen sonra gelen ve neshi sözkonusu eden âyetteki «nesih»ten maksat, Tevrat'ın ve kendisiyle birlikte diğer kitapların neshi olmalıdır.

Bir de, neshedilen Hz. Mûsâ şeriatının ve sonraki peygamberlerin bir kiblesi var: Kudüs. Gerçi Kudüs, mukaddes bir yerdir ve birçok peygamberin kiblesi olmuştur. Lakin bu kiblede önce, kible olarak seçilmiş bir diğer yer vardı. İbadet için kurulmuş ilk yerdir bu. Hem orası son Peygamberin yurdudur da. Müslümanlar, bundan böyle namazlarında oraya yöneleceklerdir. Ancak Yahudiler, kible değişikliğini büyük bir fırsat bileerek: «Muhammed, ashabına her gün başka birşey emrediyor, yapın dediği bir şeye bir müddet sonra yapmayın diyor» (33) şeklinde yaygara koparmaya çalışmışlardır. İşte bunun üzerine: «Biz daha iyisini veya benzerini getirmedikçe bir âyeti neshetmez veya unutturmayız...» âyeti inmiştir. Nitekim âyetin indiriliş sebebinin bu olduğunu bildiren rivayetler de vardır. (34)

Neshle ilgili âyetten önceki âyetler teemmül ile okunduklarında yukarıda söylediklerimiz kolaylıkla anlaşılacaktır. Nitekim neshle ilgili âyetten sonraki âyetler de bunu teyid etmektedir :

«Doğrusu biz seni, gerçeğe müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Cehennem halkından sen sorumlu değilsin. Yahudiler: 'Hiristiyanlar bir esas üzerinde değiller', dediler. Hiristiyanlar da: 'Yahudiler bir esas üzerinde değiller,' dediler. Oysa hepsi de kitabı okuyorlar. Cahiller de tıpkı onların dedikleri gibi demişlerdi. Artık kıyamet günü Allah ayrılığa düştükleri şeyde, aralarında hüküm verecektir. Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır. (...) Doğu da, batı da Allah'ındır. Nereye dönerse-niz Allah'ın rızası oradadır. (113 - 115. âyetler).

Bu âyetlerde, geçmiş şeriatlerin neshedilme gerekçelerini anlatıyor gibidir. Âyetlerde, sözkonusu edilen husûs ise, görüldüğü gibi kible meselesidir.

O halde neshten söz eden âyette neshin konusu, Kur'an'ın kendi bünyesinde bir nesh değildir. Aksine, geçmiş şeriatlerin ve onlara sem-

32) Râzî, III. 225.

33) Vahidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, Esbâbu'n-Nuzûl, Mısır-1968, s. 19; Ebû Hayyân, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf, el-Bahru'l-Muhît, I. 341.

34) Aynı kaynaklar ve aynı sayfalar.

bol olan Kudüs'e yönelmenin neshedilmesi; bunun yerine de Kâbe'ye yönelmenin emredilmesidir. Yani sözkonusu ettiğimiz âyette geçen «ÂYET» kelimesinden geçmiş şeriatler ve onlara sembol olan Kudüs'e yönelmedir. Kaldı ki, Kur'an'ın hiçbir yerinde «âyet» kelimesi müfred olarak kullanıldığında Kur'an âyeti kastedilmiş değildir. Kur'an âyetleri için hep «âyât: âyetler» şeklinde çoğul kullanılmıştır. Müfessirler müfred kullanışıyla sadece neshe delil olarak ileri sürdükleri sözkonusu ettiğimiz âyetlerde «âyet»ten maksadın Kur'an âyeti olduğunu söylemişler. Oysa görüldüğü gibi bu âyetlerde de, Kur'an âyeti kastedilmemektedir.

c — Nesh taraftarlarından bazılarının, neshin delilleri arasında saydıkları: «Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; Ummu'l-Kitab O'nun katındadır» âyetine gelince, bu âyetin de neshe delil olması mümkün değildir. Şöyle ki :

Âyetin geçtiği Ra'd sûresinin Medenî olduğunu söyleyenler olmakla birlikte Mekkî olduğunu söyleyenler de vardır (35) ve Mekkî olduğunu söyleyenlerin görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü sûrenin uslûb ve mühtevası, daha çok Mekkî sûrelere benzemektedir. (36) Sûre, tamamen müşrikleri hedef almakta; tevhid, peygamberlik ve kıyamet günü gibi itikadî konulardan bahsetmektedir. Sûre Mekkî olunca - daha önce de belirttiğimiz gibi - Mekke'de neshe medâr âhkâm âyetleri inmiş değildir.

Ayrıca âyetin sıyak ve sıbakı da, Kur'an bünyesinde bir neshle ilgisinin olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Sûre, sık sık müşriklerin Resûlüllah (s.a.v.)in peygamberliğine karşı yaptıkları itirazları dile getirmekte ve bu itirazlara cevap vermektedir.

Sözkonusu âyetten hemen önceki âyette: «Andolsun ki senden önce de, peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir âyet (mucize) getiremezdi. Her ecelin kitabı vardır» (37) buyurulmaktadır. Âyette, Peygamberimizden önce de, peygamberlerin gelip geçtiği; dönemlerinin bittiği haber verilmektedir. Arap dilinde zaman zaman kullanılan bir ifade tarzına dayanarak âyetin «Her ecelin kitabı vardır» sözlerinde takdim-te'hirin sözkonusu olduğunu söyleyen müfessirler de vardır (38) ki, onların dediklerine göre âyetin bu kısmının anlamı: «Her kitabın eceli (belirlenmiş bir süresi) vardır» şeklindedir.

Böylece bu âyetin de, Kur'an bünyesinde bir neshe delil olamayaca-

35) bk. Kurtubî, V. 278; Elmalılı, IV. 2940.

36) Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'an, Beyrut-1971, V. 63.

37) 13 Ra'd: 38.

38) el-Ferra', Maâni'l-Kur'an, Beyrut-1980.

ği açıkça belirlenmiş olmaktadır. Bu âyette Allah, her risalet için bir ecel biçtiğini, geçmiş risaletlerin dönemlerinin son bulunduğunu; sözkonusu risaletleri gönderen kendisi olduğuna göre, hükümlerine son vermenin de, kendisine ait birşey olduğunu, ancak bunu yaparken katında mevcut bir kitap (plân-program) dahilinde yaptığını belirtmektedir.

Dolayısıyla bu âyette de, «Kur'an'ın, geçmiş risaletleri neshettiği belirtilmektedir.» (39)

d — Nesh taraftarlarının bu konuda icma bulunduğu iddialarına gelince, bu iddia da tutarlı değildir. Çünkü:

1 — Âlimlerin ve özellikle selefin nesh telakkileri birbirinden farklıdır. Meselâ ed-Dahhak'e göre nesh unutturma, İbnu Ebi Hatim'e göre indirilmeyen manasındadır. (40) Bazılarına göre de, Levh-i Mahfûz'dan indirilmesi olayına denir. (41)

Böylece bu görüşlerde olanlar, Kur'an bünyesinde bir neshi kabul etmiyorlar demektir.

2 — Neshe kail olanların, neshinde ittifak ettikleri hiçbir âyet yoktur. Mensûh âyetlerin sayısı, müfessirden müfessire değişmektedir. Bu bile, icma iddiasının delil olmaktan uzak olduğunu göstermeye kâfidir.

3 — Meseleye kendi çağımız açısından bakacak olursak, bu iddianın bizce de müdellel olması için, islâm ilim mirasının tamamının günyüzüne çıkması gerekir. Kaldı ki böyle bir iddia, elimizdeki kaynaklara da ters düşmektedir.

4 — Bazı kaynaklarda selefin neshi, mutlakın takyidi, âmmin tahsisi, mübhem ve mücmelin tebyini için de kullandıkları ifade edilmektedir. (42) Böyle bir rivayet ve değerlendirme, ister - istemez neshle ilgili seleften yapılan tüm rivayetlerin sadece bu anlamlarda kullanılmış olabileceği görüşünü hatırlatmaktadır.

5 — Hepsinden önemlisi, neshin mevcudiyeti, makalemizin başına aldığımız ve Kur'an'da çelişkinin bulunmadığını bildiren âyete mühaliftir.

e — Nesh taraftarlarının dayandıkları haberlerden bir kaçış şöyle :

İbnu Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre, Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir :

39) İbnu Kesir, IV. 389.

40) bk. İbnu Kesir, I. 215-216.

41) bk. ez-Zerkeşi, el-Burhan, II. 30.

42) bk. İbnu'l-Arabi, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, Ahkâmü'l-Kur'an, Mısır-1957, I. 205; el-Kasimi, Mehasinu't-Te'vil, I. 33.

«Bizim en düzgün Kur'an okuyanımız Übey'dir. En isabetli hüküm verenimiz de Ali'dir. Şüphesiz biz, Übey b. Ka'b'in usûlü kıraat ve edâsından çoğunu unutuyoruz. Bununla beraber Übey: 'Ben, Rasûlullah (s.a.v.) den işittiğim hiçbir şeyi bırakmam ve unutmam' iddiasındadır. Halbuki Aziz ve Celil olan Allah Teâlâ: 'Biz bir âyeti nesheder veya te'hir edersek...' buyurmuştur.» (43)

Buhârî'nin naklettiği bu haber dikkatlice değerlendirilecek olursa, şu anda elimizde bulunan Kur'an'ın bünyesinde neshin bulunduğu değil, bulunmadığına delildir. Bu habere göre Hz. Ömer, neshi unutturma anlamında almaktadır ve Übey'in o unutturulmuş âyetleri (44) hatırlamasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

Nesh taraftarlarının ileri sürdükleri bir rivayet de, Hz. Ali ile ilgilidir. Bu rivayette Hz. Ali, Kûfe'de halka vaaz veren bir kıssacıyla karşılaşmış ve halkın şikâyeti üzerine bu kıssacıyı hesaba çekip nâsîh ile mensuhu bilip bilmediğini sormuş ve o da bilmediğini söyleyince vaaz vermesini yasaklamıştır. (45)

Bu haber de, Kur'an-ı Kerim'de neshin bulunduğu delil olamaz. Biz biliyoruz ki o dönemlerde halka kıssa anlatan kıssacıların kullandıkları malzeme daha çok israiliyât cinsindedir. Daha çok israilî haber ve kıssaları anlatıyorlardı. Büyük bir ihtimalle bu vaiz de, Kur'an kıssalarıyla Tevrat'ta anlatılan kıssaları birbirine karıştırıyor ve Ehl-i Kitabın eserlerini vaazlarına esas alıyordu. Böylece Hz. Ali, bu sözleriyle geçmiş kitapların Kur'an'la neshedildiklerini bildiriyordu. Değilse, vaaz vermekle meşgul bir kıssacının Kur'an bünyesinde bir nâsîh - mensûhla ne ilgisi olabilir?

Nesh taraftarları, bu iki rivayeti daha çok esas almakla birlikte bunların yanısıra başka rivayetler de naklediler. Ancak tevatür yoluyla bize gelen Kur'an âyetlerinin ôhâd haberlere dayanılarak neshedilmiş sayılması doğru değildir. Kaldı ki selef nesh derken gerçekten bizim kastedtiğimiz neshi mi kastediyordu? Ayrıca Rasûlullah (s.a.v.)den nakledilen bazı hadisler var ki bunlardan neshin olamayacağını çıkarmak mümkündür. Bu rivayetlerin birinde Rasûlullah (s.a.v.) bir âyet husûsunda tartışmaya giren bir cemaatin yanına gelmiş ve: «Size ne oluyor! Sizden önceki

43) ez-Zebîdî, Zeynuddin, Tecrid-i Sarîh Tercemesi, Ankara-1974, XI. 43-44.

44) Nesh taraftarlarının mensûhları taksim ederken bir kısmının da «hem tilâveti ve hem de hükmü mensûh olanlar» olduklarını söylerler. Bu haber, buna delil olabilir. Bu konuda başka rivayetler de vardır. Bu rivayetler kabul edilse bile, elimizde mevcut Kur'an'da mensûhun bulunduğu delil olmamakla birlikte bu tür haberleri de ihtiyatla karşılamak gerekir.

45) ez-Zerkeşî, el-Burhan, II. 29.

milletler böyle davranmakla; peygamberlerine mühalefet etmekle ve Kitabın bir kısmını bir kısmıyla çarpıştırmakla helâk oldu. Muhakkak ki Kur'an, bir kısmı bir kısmını yalanlar olarak inmedi, aksine birbirini doğrular olarak indi. Ondan anladığınızla amel edin ve bilmediğinizi bilenine havale edin.» (46) buyurmuştur.

Gerçi neshi kabul eden müfessirler, bunun, Kur'an'ın birbirini yalanlaması anlamına gelmediğini söylerler ama şer'î bir nass, başka şer'î bir nassla uzlaşmıyor ve biri, diğerinin hükmünü kaldırıyor, ister-istemez aralarında bir çelişki vardır sonucu çıkar.

f — Nesh taraftarlarının ileri sürdükleri aklî delillere gelince, özet olarak şöyle derler :

Şeriaten maksat, insanların maslahatlarının gözetilmesidir. Maslahatlar ise, zaman ve mekâna göre değişiklikler arzeder. O halde hükümlerin de zamanla değişmesi normaldir ve gereklidir. (47)

Söyledikleri doğrudur. Lakin «nâsîh, mesûhun hükmünü ebediyen kaldırır dersek, bu makul izahın pratikte uygulanabilirliği mümkün olur mu? Yoksa bu esneklik sadece Asr-ı Saadet için mi geçerli? Veya Asr-ı Saadette oluşan şartların tekrar sözkonusu olamayacağına dair bir garantimiz mi var?

Mesele, zaman ve zemîn meselesidir. Her âyet, kendi şartları içerisinde geçerlidir.

SONUÇ

1 — Kur'an'da çelişki bulunmadığından nesh de yoktur.

2 — Kur'an, geçmiş şeriatleri neshetmiştir. Nesh taraftarlarının, Kur'an bünyesinde bir neshe delil olarak ileri sürdükleri âyetler, geçmiş şeriatlerin neshini dile getirmektedir.

3 — Ne bir âyet, ne de Rasûlullah (s.a.v.)den rivayet edilen sahih bir hadiste «şu âyet, şu âyeti neshetmiştir» şeklinde bir ifade yoktur.

4 — Nâsîh - mensûh diye nitelenen âyetlerin herbiri kendi şartları içerisinde yürürlükte dir.

5 — Kur'an bünyesinde neshin mevcudiyetine dair icma yoktur.

6 — Nesh taraftarlarının ittifak ederek şu âyet mensûhtur dedikleri bir âyet mevcut değildir.

7 — Nesh taraftarlarının kendileri, âyetlerin ichtihadla mensûh sayılmayacağını söylüyorlar. Rasûlullah (s.a.v.)den «şu âyet, şu âyeti neshetmiştir» şeklinde sahih bir rivayet bulunmadığına göre, mensûh sayılan âyetlerin ichtihadla mensûh sayıldıkları açıktır.

46) Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 181.

47) Ebu's-Suûd, Muhammed b. Ahmed el-İmâdî, İrşâdu'l-Akli's-Selîm, Mısır, (tarihsiz), I, 143.

الملخص

مسألة النسخ في القرآن

مسألة النسخ في القرآن من المسائل التي كانت ولا تزال مثار جدل بين علماء المسلمين هل في القرآن نسخ أم لا ؟

أكثر العلماء والفسرين قائلون بالنسخ . ويحددونه بأنه : ابطال حكم سابق بحكم لاحق . ويقولون : لا يجوز لأحد أن يفسر كتاب الله إلا بعد أن يعرف الناسخ والنسوخ .

ويستدلون بأدلة منها قوله تعالى : (ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها... (البقرة: ١٥٦) .

وإذا تأملنا هذه الآية في جوها القرآني أي من ناحية السياق والسباق نجد أن الآية لا تعبر عن نسخ في القرآن بل تعبر عن نسخ رسالة برسالة أخرى . والروايات التي رويت حول سبب نزول هذه الآية تعبر عن هذا أيضا . والقول بدلالة هذه الآية على النسخ في القرآن ، يقطع أو أصر الآية بما قبلها وما بعدها ويفصلها عن جوالسورة التي بدأ السياق فيها يناقش أهل الكتاب ويندد بمواقفهم ويشير إلى تمتعهم في تكذيب محمد صلى الله عليه وسلم .

إذا فالنسخ هنا ليس تهديلا جزئيا في أحكام شريعة واحدة بل نسخ شريعة بأخرى .

ومن أدلة القائلين بالنسخ قوله تعالى : (وإذا بدلنا آية مكان آية... (النحل : ١٠١))

وهذه الآية أيضا لا تدل بمنطوقها أو بفهومها على النسخ . فهي مكية قبل كل شيء . والقائلون بالنسخ هم أنفسهم يقولون بعدم النسخ قبل الهجرة ، وأول نسخ وقع في الإسلام هو تحويل القبلة ، وتحويل القبلة وقع بعد الهجرة بثمانية عشر شهرا .

وإذا بحثنا عن استعمال القرآن لكلمة "آية" - مفردة - نجد أنه استعملها بمعنى الامارة والدلالة ، واستعملها في مقابل الوحدة القرآنية في السورة ليس بصيغة المفرد بل بصيغة الجمع .

وكيف نقول بالنسخ والله سبحانه وتعالى يصف كتابه بأنه لا اختلاف فيه فيقول : ﴿ أفلا يتدبرون القرآن ولو كان من عند غير الله لوجدوا فيه اختلافا كثيرا) . النساء : ٨٢ . والنسخ اختلاف .

والقائلون بالنسخ يصرحون هذا الاختلاف حينما يحددون شروط النسخ فيقولون : يشترط أن يكون الحكم في النسخ والنسخ متناقضا بحيث لا يمكن العمل بهما جميعا . والذي يقولونه في الحقيقة هو اختلاف .

ويجب أن نشير هنا الى تناقض وقع في منهج القائلين بالنسخ ، فانهم يزعمون أن النسخ لا يثبت بالرأي والاجتهاد . والان نسألهم كيف تثبتون النسخ حين تحكمون على آية انها منسوخة ؟ هل عندكم آية تصرح بأن هذه الآية نسخت بتلك الآية أو حديث صحيح روى عن النبي صلى الله عليه وسلم يصرح بأن هذه الآية منسوخة بآية كذا ؟ لا . لا يوجد أن آية أو حديث اذا حينما تحكمون بنسخ آية . فماذا تثبتون هذا النسخ ؟ هل وراء القرآن والحديث شيء آخر سوى الاجتهاد ؟

ويستدل أصحاب النسخ بروايات نقلت عن السلف - رحمهم الله - ولكن هذه الروايات أيضا لا تثبت وقوع نسخ في القرآن بمعناه المتعارف عند الأصوليين والمتأخرين . نحن نعرف أن السلف كانوا يطلقون على تقييد المطلق نسخا ، وعلى تخصيص العموم بدليل متصل أو منفصل نسخا ، وعلى بيان الجبهم والمجمل نسخا ، بل منهم من يقول ان الاستثناء نسخ فلهذا لا يمكن ان نجزم بأنهم استعملوا النسخ بمعناه المتعارف بين المتأخرين وهو ابطال حكم سابق بحكم لاحق .